

Toivo Antikainen – sankarillinen neuvostosuomalainen?

Mies ja myytti *Punainen Karjala* -lehdessä

Karjalan kansa muistaa Ilmarisen murhatyöt Rukajärvellä, ratsumestari Karhuvaaran eli Svinhufvudin riehunnan Repolassa, se muistaa Vuonnisen ja muiden kylien hävityksen, Suontaleen tehtaan ryöstämisen, kansakouluopettajiensa murhaamisen ja lukemattomat muut bandiittien ilkityöt. Mutta se muistaa myöskin kuka ratkaisevalla tavalla vaikutti bandiittien rintaman murtumiseen ja koko bandiittikapinan kukistumiseen, se muistaa Toivo Antikaisen, Kiimasjärven sankarin ja hänen hiihtojoukkonsa.¹

Punainen Karjala 30.5.1935

Ensimmäinen suomalainen neuvostosankari syntyi 1930-luvun puolivälissä, juuri noina vuosina, jolloin lehdistö alkoi nostaa esiin neuvostokansalaisten keskuudesta kaikkein etevimpiä, ”parhaita ihmisiä”. Neuvostoliiton suomalaisten joukossa vaihtoehtoja ihanteellisen neuvostoihmisen esikuvaksi oli varsin vähän, mutta vuoden 1934 lopulla sankarin manttelia alettiin sovittaa helsinkiläislähtöisen, Neuvostoliitossa sotilaskoulutuksen saaneen punaupseeri Toivo Antikaisen hartioille. Tuolloin 36-vuotias Antikainen oli neuvostosankariksi varsin sovelias; hän oli syntynyt työläisperheeseen Helsingin Sörnäisissä, saanut sotilaskoulutuksen Neuvosto-Venäjällä ja taistellut voitokkaasti valkoisia suomalaisia vastaan Neuvosto-Karjalassa. Hän oli myös työskennellyt Kominternissa sekä Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) korkea-arvoisissa tehtävissä Moskovassa. Sankariutensa huippuhetkellä, 1930-luvun puolivälissä, hän oli Suomessa van-

gittuna ja syytettynä kommunistisen toiminnan järjestämisestä, maanpetoksellisesta toiminnasta ja vuonna 1922 tapahtuneeksi väitetyn, suomalaisen heimosotiin osallistuneen vapaaehtoisen murhasta.

Toivo Antikaisesta (1898–1941) on kirjoitettu Suomessa hämmästyttävän vähän ottaen huomioon hänen korkean asemansa SKP:ssa sekä sen näkyvyyden, jonka hän sai aikanaan osakseen Neuvostoliitossa. Antikainen seikkailee sivuhahmona useissa suomalaisia kommunisteja käsittelevissä julkaisuissa² ja hänestä on kirjoitettu yksittäisiä artikkeleita³. Muutoin hänestä on julkaistu suomeksi lähinnä propagandistisia teoksia suomalaisten kommunistien toimesta, joihin on luettava myös petroskoilaisen toimittajataustaisen kirjailija Uljas Vikströmin romaani *Toiska* (1969). Emma Hakala on tehnyt ansiokkaan pro gradu -tutkielman *Toivo Antikaisen tapaus ja kommunismi viholliskuvana Suomessa 1930-luvulla* (2009), mutta laajempaa tieteellistä tutkimusta Antikaisesta ei ole tehty. Venäjällä Antikaista koskevaa kirjallisuutta on tarjolla enemmän, esimerkiksi petroskoilaisten kirjoittajien julkaisu *Toivo Antikainen – Žizn i podvig* [Toivo Antikainen – Elämä ja urotyö] (2008). Teoksessa on kuitenkin hyödynnetty arkistoaineistoa varsin vähän, ja niinpä sen kirjoittajat tyytyvät lähinnä toistamaan Antikaisesta aikaisemmissa julkaisuissa luotua kuvaa sankarina. Poikkeuksen tekee vain Petroskoin valtion yliopiston dosentti, historiantutkija Irina Takala, joka käy artikkelissaan läpi perusteellisesti Antikaisen kuolemaan liittyviä, venäläisistä arkistoista löytyviä, keskenään ristiriitaisia asiakirjoja.

Artikkelissani tutkin diskurssianalyysin keinoin Toivo Antikaisen sankarimyytin syntyä suomalaisten emigranttien toimittaman *Punainen Karjala* -lehden kirjoittelun kautta. Analysoin sitä, kuinka Antikaisessa henkilöityi kuva ihanteellisesta neuvostosuomalaisesta. Tutkimuksen kohteena oleva lehti ilmestyi Neuvosto-Karjalan pääkaupungissa Petroskoissa vuosina 1920–1923 nimellä *Karjalan Kommuuni* ja vuosina 1923–1937 nimellä *Punainen Karjala*. Se oli Neuvosto-Karjalan suurin suomenkielinen sanomalehti ja alueen korkeimman vallankäyttäjän, Venäjän

Kommunistisen Puolueen (bolševikit) Karjalan Aluekomitean äänenkannattaja. *Punainen Karjala* noudatti neuvostolehdistön linjauksia ja osallistui neuvostovallan keskeisimpiin propaganda-kampanjoihin.⁴ Antikaisen nousu näkyväksi hahmoksi neuvostosuomalaisessa julkisuudessa liittyi SKP:n kansainväliseen propagandakampanjaan, jonka puolue aloitti sen jälkeen, kun Etsivä Keskuspoliisi pidätti Antikaisen Kirkkonummella loppuvuodesta 1934. SKP ohjeisti lehtiä kirjoittamaan aiheesta ja niinpä Antikaisen pidätys ja sitä seuranneet oikeudenkäynnit saivat suurta huomiota *Punaisessa Karjalassa* ja muissa vasemmistolehdistissä ympäri maailman.⁵

Antikaisen sankarimyytin syntyä on kiinnostavaa tarkastella erityisesti *Punaisen Karjalan* kirjoitusten kautta, sillä hänen tekemänsä ”urotyöt” olivat tapahtuneet juuri Neuvosto-Karjalan alueella. Keskeisin näistä oli puna-armeijan pataljoonan komentajana toimiminen tammi-helmikuussa 1922, jolloin Antikainen oli vain 23-vuotias. Kyseessä oli Leningradin Kansainvälisen sotakoulun kurssilaisista muodostettu hiihtopataljoona, joka oli lähetetty Karjalan rintamalle taistelemaan valkoisia suomalaisia vastaan. Antikaisen johdolla hiihtäjät onnistuivat valloittamaan valkoisten suomalaisten valtaamat Kiimasjärven ja Pääkönniemen kylät. Tämän kerrottiin vaikuttaneen ratkaisevasti siihen, että puna-armeijan joukot saivat Neuvosto-Karjalan alueen haltuunsa, pakottivat suomalaiset vapaaehtoiset vetäytymään Neuvosto-Karjalasta ja päättivät niin sanottujen heimosotien aikakauden Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisellä raja-alueella.⁶

Punaupseeri ja politrukki

Toivo Antikainen oli varsin harvinainen neuvostoliittolainen suomalaissankari, mutta tapahtumakulku, joka nosti hänet lehtien etusivuille ei ollut kovinkaan poikkeava tuon ajan Neuvostoliitossa. Taustalla oli 1930-luvun alussa tapahtunut muutos neuvostopropagandan sisällöissä. Neuvostojohtajat olivat havainneet, ettei heidän suosionsa kansan keskuudessa ollut noussut järin

suureksi, ja niinpä he pyrkivät muuttamaan retoriikkaansa enemmän kansaan vetoavaksi. Propagandan aikaisemmat utopistiset muodot korvattiin konkreettisilla sankareilla, isänmaallisuudella ja historiakertomuksilla. Sankarillisten tarinoiden kautta pyrittiin luomaan kertomusta ihanteellisesta isänmaallisesta neuvostoihmisistä, johon kaikki yhteiskunnan kerrokset voisivat samaistua. Uusien neuvostosankarien joukkoon nostettiin tehokkaimpien työläisten lisäksi muun muassa puoluejohtajia, nuorisoliittolaisia, puna-armeijalaisia sekä vähemmistökansojen puolueorganisaatioiden jäseniä. Sankareille luotiin propagandan keinoin tunnistettava persoonallisuus ja käyttökelpoinen neuvostomenneisyys.⁷

Ajatellen Antikaisen taustaa puna-armeijassa ja taistelua valkoisia suomalaisia vastaan Neuvosto-Karjalassa, ei ole erikoista, että juuri nämä seikat nostettiin hänen menneisyydestään julkisuuteen. Se seikka saattaa kuitenkin yllättää, että Antikaisen kuuluisaksi tehneiden niin sanottujen heimosotien aikana (1918–1922) hän todennäköisesti oli täysin tuntematon hahmo *Karjalan Kommuunin* lukijoille. Hänen nimeään ei nimittäin mainittu lainkaan heimosotien aikaisessa lehdistökirjoittelussa. Se, mitä *Karjalan Kommuuni* kertoi aikalaisille heimosotiin liittyneistä Karjalan kansannousuista, olivat raportit taisteluiden etenemisestä ja suomalaisten vapaaehtoisten tekemistä tuhotöistä. Taisteluihin osallistuneita hiihtopataljoonalaisia ei yksilöity, vaan heistä kirjoitettiin kollektiivisena joukkona, ”Karjalan punaiset sissijoukot”,⁸ ”punasankarit”,⁹ tai ”punaiset hiihtäjät”,¹⁰ mikä sopi ajankohdan neuvostoretoriikkaan, joka vähätteli yksilöiden roolia ja korosti joukkojen sankaruutta klassisen marxilaisuuden hengessä.¹¹

Antikaisen nimi mainittiin *Karjalan Kommuunissa* ensimmäisen kerran heinäkuussa 1922, jolloin lehti kertoi sankaripatsaan paljastamisesta Petroskoin niin sanotulla veljeshaudalla, jonne oli haudattu Venäjän sisällissodassa kuolleita sotilaita. *Karjalan Kommuunin* mukaan tilaisuudessa pidettiin puheita, joista yhden esitti ”tov. Antikainen kansainväliseltä sotakoululta, joka on ollut mukana monessa taistelussa Karjalassakin”. Antikaisen roolia hiihtojoukkojen johtajana ei korostettu, eikä myöhemmin niin

Toivo Antikainen nuorena punaupseerina. Kuva otettu Neuvostoliitossa vuosien 1918–1925 välillä. Kuva: Työväen Arkisto, TA40987.

kuuluisaksi tullutta ja ratkaisevaksi mainittua Kiimasjärven taistelua mainittu lainkaan.¹² Kommunististen sankarikulttien tutkimus onkin osoittanut, että yksilöiden oli mahdollista nousta sankareiksi käytännössä vasta vuodesta 1934 alkaen. Tuolloin lehdistö alkoi nostaa isänmaallisia neuvostoihmisiä esimerkillisiksi samastumisen kohteiksi ja joukkojen sankaruuden korostaminen jäi propagandassa taka-alalle.¹³

Karjalan kansannousujen jälkeen Antikainen siirtyi Moskovan sotakorkeakouluun ja vuodesta 1924 lähtien hän työskenteli Kominternin sotilaslinjalla poliittisissa tehtävissä.¹⁴ Antikainen toimi SKP:n edustajana Kominternissa vuosina 1930–1933¹⁵, jolloin hän oli ilmeisesti jonkinlainen yhdyshenkilö Kominternin suomalaisen osaston ja *Punaisen Karjalan* ja *Vapauden* vastaavien toimittajien välillä. Hän ohjeisti toimitusten työntekijöitä näille järjestetyissä tilaisuuksissa¹⁶ ja vastasi kirjeitse toimittajien kyselyihin, kuinka lehdissä tulisi kirjoittaa tietyistä aiheista, kuten sosialidemokraateista tai ”Suomen porvariston sotavalmisteluista”.¹⁷

Antikainen kirjoitti itse puolustus- ja sotilastyötä koskevia artikkeleita suomenkielisiin neuvostolehtiin ja häntä pyydettiin välittämään kirjoituspyyntöjä myös muille SKP:n toimihenkilöille Moskovassa.¹⁸ Omien kirjoitustensa lisäksi hän toimitti teokset *Neuvosto-Karjalan puolesta: taistelukuvaus pohjoiselta rintamalta* (1927), *Kansalaissodan rintamilta: suomalaisten valankumouksellisten muistelmia taistelusta neuvostovallan puolesta* (1930, yhdessä Kaarlo Pietarisen ja Teemu Törmälän kanssa) sekä *SKP:n taistelun tieltä: muistelmia, kuvauksia ja aineistoa SKP:n 15-vuotistaipaleelta* (1934). Antikainen kirjoitti myös pitkän johdantoluvun Lauri Letonmäen toimittamaan teokseen *Kansalais-sota Karjalassa* (1932).

Antikainen toimi syvällä SKP:n vallan ytimessä, mutta hänestä ei kirjoitettu *Punaisessa Karjalassa* käytännössä mitään ennen marraskuuta 1934, jolloin Etsivä Keskuspoliisi pidatti Antikaisen tämän ollessa uudelleenorganisoimassa SKP:n toimintaa Suomessa. Vangitsemisen jälkeen Antikainen asetettiin syytteeseen valtiopetoksesta, mutta käsittely keskeytettiin ja Antikaista vas-

taan nostettiin uusi syyte. Tällä kertaa häntä syytettiin Kiimasjärvellä vuonna 1922 tehdystä suomalaisen vapaaehtoisen Antti Marjonien murhasta, jonka tekotavan väitettiin olleen poikkeuksellisen raaka – nuotiossa polttaminen. Murhasyytettä alettiin käsitellä oikeudessa maaliskuussa 1935 ja vain kuukauden kestäneen oikeudenkäynnin jälkeen hänet tuomittiin syylliseksi ja määrättiin elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Antikainen sai myös uuden tuomion, tällä kertaa valtiopetoksesta, heinäkuussa 1935. Murhaoikeudenkäynnissä havaittiin kuitenkin olleen useita epäkohtia ja niinpä korkein oikeus palautti jutun käräjäoikeuteen. Käräjäoikeus vahvisti jo annetun elinkautisen tuomion, joka lopulta hyväksyttiin korkeimmassa oikeudessa pitkällisen ja paljon kansainvälistäkin keskustelua herättäneen prosessin päätteeksi toukokuussa 1937.¹⁹

Oikeudenkäynti kuumensi tunteita puolin ja toisin. Suomalaisessa lehdistössä Antikaisesta rakennettiin systemaattisesti viholliskuvaa kuvaamalla häntä muun muassa ”punamurhaajaksi”, ”vakoilijaksi” ja ”maanpetturiksi”. Antikaisessa henkilöityi kommunismin liitetty raakuus ja häikäilemättömyys, ja Antikaista haluttiin rankaista kaikkein ankarimmalla tavalla – oikeistossa vaadittiin jopa kuolemantuomion palauttamista Suomeen. Antikainen sai toisaalta puolustajia useilta tahoilta, jotka katsoivat oikeuskäsittelyn vaarantuneen poliittisista syistä. Etenkin vasemmistolaisissa sivistyneistö- ja kulttuuripiireissä esitettiin kritiikkiä Antikaisen oikeudenkäyntiin liittyneiden epäkohtien vuoksi. Vaatimus kuolemantuomion palauttamisesta johti lopulta *Ihmisoikeuksien liiton* perustamiseen.²⁰

Jo Antikaisen vangitseminen marraskuussa 1934 sai aikaan protestiliikkeen Amerikassa,²¹ minkä taustalla oli kommunistijohtaja Otto Ville Kuusisen vetoamus, joka levisi vasemmistolehdistä esimerkiksi Yhdysvaltoihin, Kanadaan, Ruotsiin ja muualle Eurooppaan. Osa lehdistä, kuten New Yorkissa ilmestynyt *Eteenpäin* ja ontariolainen *Vapaus* kehottivat lukijoitaan lähettämään Antikaisen pidättämisen johdosta vastalauseita Suomen lähetystöille, kuten lopulta kävikin.²² Etsivä Keskuspoliisi pelkäsi julkisten mielenilmausten näkyvän myös Suomessa, seurasi kom-

munisteiksi epäiltyjä ihmisiä ja puuttui herkästi heidän toimintaansa, mikäli epäili näiden suunnittelevan Antikaisen tukimielenoisituksia.²³

”Sankari on sankari kahleissakin”

Punainen Karjala aloitti oman kampanjansa Antikaisen puolesta marraskuun 1934 lopulla, noin kaksi viikkoa sen jälkeen, kun Antikainen oli pidätetty Kirkkonummella. Lehti julkaisi etusivullaan Kuusisen vetoomuksen Suomen työväelle, jossa hän julisti, että ”[y]ksi Suomen työväen jaloimpia esitaistelijoita ja kommunistisen puolueen johtajia, tov. Antikainen on raastettu salaisen poliisin komeroihin” ja väitti, että Antikaisen henki on vaarassa. Väitettään Kuusinen perusteli sillä, että Antikaiselle huoneen vuokrannut ja tämän vuoksi pidätetyksi tullut rouva Lydia Rask oli kuollut helsinkiläisessä poliisivankilassa. Huhuille, joiden mukaan Rask olisi kuollut oman käden kautta, Kuusinen viittasi kintaalla, ja käytti naisen kuolemaa varmana todisteena Etsivän Keskuspoliisin väkivaltaisista otteista.²⁴ Vaikka etusivulla julkaistu Kuusisen vetoamus oli merkittävä avaus Antikaisen tukikampanjalle, sen päivän pääkirjoitusta ”Yleisliittolaisen karjanluetteloinnin edellä” se ei kuitenkaan tärkeydessään sivuuttanut. Sen lisäksi, että lehden toimittajilla oli Antikaisen jutusta ilmeisesti vain vähän tietoa, siitä tiedottaminen jäi lähestyneen Yleisliittolaisen Neuvostojen edustajakokouksen ja Leningradin alueen bolševikkien puoluejohtaja Sergei Kirovin 1. joulukuuta tapahtuneen murhan uutisoinnin jalkoihin. Antikaisen puolesta uutisointi ei ollut niin tärkeää, etteivätkö suomalaiset olisi saaneet antaa lehdessä tilaa bolševikkien merkittävämmiksi katsomille uutisille ja propagandakampanjoille.

Viholliskuva valkoisesta Suomesta oli keskeinen osa Antikaisen sankarimyytin rakentamista. Antikaisen väkivaltaiseksi kuvatun kohtelun vankeudessa katsottiin antavan realistisen kuvan Suomen viranomaisista ja heidän suhtautumisestaan kommunistiin. Erityistä huomiota sai luonnollisesti se, että viranomai-

set vaativat Antikaiselle kuolemantuomiota.²⁵ *Punainen Karjala* antoi ymmärtää, että murhatuomion avulla pyrittiin Antikaisen tuhoon, mutta sen lisäksi Suomen viranomaiset pyrkivät välillisesti tuhoamaan myös Suomen Kommunistisen Puolueen ja viime kädessä jopa Neuvostoliiton. Muutama päivä ennen kuu-kauden kestäneen Antikaisen murhasyytteen oikeuskäsittelyn alkua Helsingin raastuvanoikeudessa, *Punainen Karjala* julkaisi useamman artikkelin Antikaisen puolustukseksi²⁶ ja oikeusjutun alettua lehti seurasi sitä intensiivisesti lähes päivittäin. Oikeudenkäynnin alkamispäivänä *Punainen Karjala* esitteli tilannetta seuraavaan tapaan:

Suomen porvaristo koettaa tämän jutun avulla saada tov. Antikaisen tuomituksi murhasta ja sitten valmisteilla olevan kuolemanrangaistuslain avulla – murhata. Se yrittää näin tuhota yhden SKP:n ja Suomen työväenluokan parhaimpia johtajia, jonka johtama hiihtojoukko v. 1922 vaikutti ratkaisevasti valkobandiittien rintaman murtamiseen Karjalassa. Yrittämällä ohranatodistajien avulla tehdä Suomen työväen rakastamasta ja ihailmasta johtajasta murhaajan pyrkii porvaristo mustaamaan koko SKP:tä, nostattamaan omista joukoissaan mielialan fasistidiktatuurinsa kiristämisen hyväksi ja lietsomaan sotamielialaa Neuvostoliittoa vastaan.²⁷

Kirjoittaja liitti Antikaisen pidätyksen ja oikeudenkäynnin laajemmin koko Suomen porvariston väitettyihin sotasuunnitelmiin Neuvostoliittoa vastaan. Niinpä Antikaisen puolustaminen ei siis ollut ainoastaan yksittäisen yksilön puolustamista, se oli myös neuvostovallan puolustamista ”fasistidiktaturia” vastaan. Sen lisäksi, että *Punainen Karjala* väitti Suomen oikeuslaitoksen tavoitteena olleen vihanlietsonnan neuvostomaata kohtaan, oikeudenkäynnin väitettiin suorastaan loukkaavan Neuvostoliittoa.²⁸ Syyttäjän Antikaiselle heti oikeudenkäynnin alussa vaatima kuolemantuomio ja puolustuksen todistajien käytön epääminen olivat *Punaisen Karjalan* mukaan ”törkeä loukkaus sekä toveri Antikaisen oikeuksia että Neuvostoliittoa vastaan”. Neuvostoval- lan oikeuksien puolustajana lehti osoitti Antikaisen olevan yliver-

tainen vankeudestaan huolimatta ja julisti: ”Sankari on sankari kahleissakin”.²⁹

Punaisen Karjalan toimittajat syyttelivät kirjoituksissaan kovasanaisesti Etsivän Keskuspoliisin toimintaa, usein aiheesta. Antikaisen oikeudenkäyntiä koskenutta uutisointia suomalaisissa lehdissä tutkineen Emma Hakalan mukaan Etsivän Keskuspoliisin sisäinen kirjeenvaihto todella osoitti poliisin tietoista pyrkimystä asettaa Antikainen murhasyytteeseen ja langettaa hänelle mahdollisimman pitkä tuomio. Etsivän Keskuspoliisin omat muistiinpanot viittaavat myös siihen, että Antikaisen oikeusjuttuun vaikutti tietoinen pyrkimys viholliskuvan rakentamiseen ja että viholliskuvasta tuli osaltaan tärkeä oikeudenkäynnin väline³⁰ – puolin ja toisin.

Kommunistien sankarikultteja tutkineen Kevin Morganin mukaan sankareiden pääasiallinen tehtävä oli toimia kansalaisia yhdistävinä hahmoina, jotka konkretisoivat käyttäytymistä ohjaavat säännöt ja yhteiskunnan valtarakenteet. Sankarihahmojen kautta eri ihmisryhmien oli mahdollista osoittaa uskollisuuttaan neuvostovallalle.³¹ Antikainen oli ensimmäinen suomalainen neuvostosankari, mutta hän ei suinkaan ollut ensimmäinen vähemmistökansoja edustava kommunistisankari. Antikainen sai kampanjan aikana lempinimen Pohjolan Dimitrov, sillä häntä verrattiin Saksan valtiopäivätalon tuhopoltosta syytettyyn bulgari-laiskommunisti Georgi Dimitroviin.³² Dimitrovista rakennettiin julkisuudessa sankaria, jossa yhdistyivät sujuvasti kansalliset ja kansainväliset ansiot.³³ *Punainen Karjala* uutisoi näkyvästi Dimitrovin oikeusjutusta vuoden 1933 aikana,³⁴ mutta vertasi Antikaista Dimitroviin ainoastaan yhden kerran huhtikuussa 1935. Kirjoituksessa kommunistiasianajaja Asser Salo vertasi Dimitrovin ja Antikaisen tapauksia toisiinsa. Heidät oli molemmat ”lavastettu syyllisiksi”, mutta Dimitrovin oli pelastanut natsien kynsistä protestoiva työväestö. Niinpä Salokin vetosi työväkeen: ”Pohjolan Dimitrov, tov. Toivo Antikainen on pelastettava Suomen murharaivoisen fasistiporvariston kynsistä!”³⁵

Suomessa kommunistit olivat ahtaalla Etsivän Keskuspoliisin edessä, mutta Antikaisen oikeudenkäynti sijoittui kiinnostavaan aikaan myös Neuvosto-Karjalassa, sillä juuri tuolloin alkoi tapahtua ensimmäisiä muutoksia suomalaisten johtavassa asemassa alueella. Venäjän Kommunistisen Puolueen (VKP(b)) keskuskomitean politbyroo päätti lakkauttaa kaikki alueelliset kansalliset joukko-osastot ja sotakoulut maaliskuussa 1935 ja suomalaisten punaupseerien vangitseminen Karjalan jääkäriprikaatissa alkoivat seuraavan kuukauden aikana. Vangittujen joukossa oli myös SKP:ssa keskeisesti vaikuttaneita henkilöitä. Vangitsemisten myötä suhtautuminen Neuvosto-Karjalan suomalaisiin muuttui ja Markku Kangaspuron mukaan heitä alettiin solvata ”Sörkan huligaaneiksi” juuri samaan aikaan, kun SKP kampanjoi Neuvostoliiton tunnetuimman sörkkäläisen punaupseerin puolesta näkyvästi sekä jääkäriprikaatissa että muualla Neuvosto-Karjalassa. VKP(b):n Leningradin aluekomitean toinen sihteeri Boris Pozern kielsi Antikaisen puolesta tehtävän kampanjoinnin ”ulkopoliittisista syistä” keväällä 1935,³⁶ mutta kiellosta huolimatta *Punainen Karjala* jatkoi Antikaisen sankarimyytin rakentamista.

”Murhaaja syyttää uhriaan!”

Antikaisen oikeusjuttu oli omalaatuinen tapaus Suomessa, sillä se teki uudelleen näkyväksi sisällissodan aiheuttaman jakolinjan punaisten ja valkoisten välillä. Emma Hakala arveli sotaan liittyneiden katkerien tunteiden kanavoituneen Antikaisesta muodostuneeseen viholliskuvaan ja Hakalan mukaan oikeusjuttua voikin pitää ”tavallaan jatkona sisällissodan jälkiselvittelyille”.³⁷ *Punaisessa Karjalassa* Antikaisen oikeusjuttu rinnastettiin Suomen sisällissotaan kahdella eri tavalla: sotaan viitattiin joko suoraan kertaamalla sen aikaisia tapahtumia tai epäsuorasti kuvaamalla sodan jättämiä jakolinjoja, jotka tulivat näkyväksi Karjalan kansannousujen tapahtumissa, joissa punaiset ja valkoiset suomalaiset olivat jälleen vastakkain.

Sisällissodasta kirjoitettiin suoraan silloin, kun kritisoitiin Suomen oikeuslaitoksen toimintaa. Esimerkiksi eräessä ruotsalaisen kommunistilehti *Ny Dagen* suomennetussa kirjoituksessa ironisoitiin sitä, että Suomen porvarillinen oikeus haluaa tuomita Antikaisen murhasta, vaikka se itse surmasi valkokaarteineen vuonna 1918 ”ilman tuomioita ja tutkimusta kuularuis-kuilla 13.000 aseetonta vankia” ja ”vankileirihelveteissään tappoi nälkään 15.000 työläistä”. Valkoisten tekemiin punaisten murhiin viitaten kirjoittaja kuvasi Antikaisen oikeudenkäyntiä: ”Murhaaja syyttää uhriaan!”³⁸ Varsinaisen linjapuheen Antikaisen jutun käsittelyyn Suomen sisällissodan näkökulmasta kirjoitti kuitenkin Neuvosto-Karjalan suomalaisjohtaja Edvard Gylling, jonka mukaan Antikaisen oikeusjutussa ei ollut kyse niinkään väitetystä murhatyöstä, vaan ennen kaikkea kostosta. Gylling nosti puheessaan maaliskuussa 1935 esiin sen katkeruutta aiheuttaneen tosiasian, että sisällissodan häviäjät olivat jääneet vaille hyvitystä. Gylling veti yhteen syyt, jotka olivat hänen mielestään Neuvosto-Karjalan suomalaisten Suomen oikeuslaitosta kohtaan tunteman epäluottamuksen ytimessä:³⁹

Mutta he unohtavat, nuo Suomen lahtariherrat yhden tärkeän asian, nimittäin sen, että vaikeata on esiintyä syyttäjinä heidän, jotka järjestivät ja johtivat Suomesta käsin bandiittirosvojen Karjalassa suorittamia lukemattomia tihutöitä, jotka tekivät sen keskellä vallitsevaa rauhaa, jotka varustivat valtion varastoista bandiitit aseilla, ammuksilla ja muilla sotatarpeilla. He unohtavat toisenkin seikan. Sen nimittäin, että samat lahtarit muutamaa vuotta aikaisemmin, Suomen vallankumousvuonna 1918, toimittivat sellaisen Suomen työläisten verilöylyn, jolla ei ole historiassa vertaistaan. [...] He unohtavat, että silloisen valtionpään, nykyisen presidentin Svinhufvudin erikoisella ’dekreetillä’ vapautettiin kaikesta edesvastuusta kaikki pirullisimmatkin lahtarit, jotka olivat kymmenien aseettomien murhia ja kidutuksia suorittaneet, joita jo porvarillinenkin ’yleinen mielipide’ oli taipuvainen syytteeseen panemaan.

Tuollaiset kapitalistiset suurroistot ne nyt ovat meidän Antikaisemme kimpussa. Meidän tehtävämme on kaiken maailman

proletariaatille paljastaa heidän katalat hommansa, paljastaa samalla heidän oikea karvansa. Antikainen vapaaksi porvariston koston kynsistä!⁴⁰

Gylling toisti kaksi asiaa, jotka määrittivät Neuvosto-Karjalan suomalaisten suhdetta valkoisiin suomalaisiin: nämä olivat hyökänneet asein punaisia suomalaisia vastaan sekä Suomen sisällissodassa että Karjalan kansannousuissa. Gyllingin mukaan tätä ei olisi syytä unohtaa, sillä elämä tarjoili jatkuvasti uusia esimerkkejä vihollisten katalasta toiminnasta – tällä kertaa Antikaisen oikeusjutun muodossa. Neuvostolehdistön varjeleman piiloutuneiden vihollisten ajatuksen mukaan mikään ei välttämättä ollut sitä miltä näytti, vaan naamion alla saattoi piileksiä joku muu.⁴¹ Tässä tapauksessa ”Suomen lahtariherrojen” vihollisuus oli ennalta tiedossa, mutta he antoivat vääristyneen kuvan oikeudenmukaisesta oikeuskäsittelystä, vaikka totuus oli kaikkea muuta. Neuvostoliitossa olleiden suomalaisten tehtäväksi tuli paljastaa kansainväliselle yleisölle heidän ”oikea karvansa” ja oikeudenkäyntiin liittyneiden yksityiskohtien todellinen laita, tietenkin puolueen hyväksymästä ja ideologisesti oikeaoppisesta näkökulmasta käsin.

Samassa puheessa Gylling nosti Kiimasjärven valtauksen muita merkittävämmäksi taisteluksi toteamalla, että se on ”jälkeenpäin saanut todellisen legendaarisen sankariretken maineen”, kun taas aikaisemmissa Antikaisesta kertovissa *Punaisen Karjalan* kirjoituksissa Kiimasjärven taistelu oli esitetty pääasiassa yhtenä taisteluna muiden joukossa.⁴² Gyllingin mukaan Kiimasjärven taistelun huomioon ottaen ei siis ollutkaan ihme, että ”Suomen lahtarit yrittävät Antikaiselle kostaa”, sillä Antikainen ”ensi tilassa on synnä siihen että Suomen lahtarien järjestämä bandiittihyökkäys, joka varsinaisesti tarkoitti Karjalan metsärikkauksien anastamista, sai v. 1922 niin pikaisen ja surkean lopun”.⁴³ Vaikka Antikainen itse oli vuonna 1928 kuvannut taistelua ratkaisevaksi *Soihtu*-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa⁴⁴ ja muuan T. Virtala kolme vuotta myöhemmin *Punaisessa Karjalassa*⁴⁵, vasta Gyllingin kirjoitus maaliskuussa 1935 vakiinnutti tarinan, jonka

mukaan Kiimasjärven valtaus oli Karjalan kansannousujen ratkaiseva taistelu.

Antikaisen sankarimyytin luomista voi tarkastella myös suhteessa toisiin lähteisiin, kuten hänen omaan kirjalliseen tuotantonsa, jossa hän ei korostanut omaa rooliaan joukkojen johtajana. Antikainen toimitti teoksen *Neuvosto-Karjalan puolesta. Taistelukuvauksia pohjoiselta rintamalta* (1927) ja kirjoitti siihen luvun *Kansainvälisen sotakoulun suomalaisen suksijoukon Karjalan retki*, jossa Kiimasjärven valloitus ei esiinny erityisen legendaarisena taisteluna, vaan yhtenä alalukuna toisten, esimerkiksi Repolan miehityksen ja Kostamuksen taistelun joukossa. Antikainen ei *Soihtu*-lehden artikkelia lukuun ottamatta itse kuvannut Kiimasjärven taistelua keskeisenä ratkaisutaisteluna, eikä korostanut omaa rooliaan komppanian päällikkönä.⁴⁶ Myöskään *Kansalaissodan rintamilta* -teoksessa (1930) Kiimasjärven taistelu ei nouse keskeiseksi taisteluksi, vaan Antikainen pyrki lähinnä luomaan kokonaiskuvan taistelutapahtumista tammi-helmikuussa 1922. Artikkelin nimessä *Taistelusta banditismia vastaan Karjalassa v. 1921–1922* korostui ennemminkin valkoisten suomalaisten ja heidän kanssaan liittoutuneiden karjalaisten uhka neuvostovallelle, kuin yhden ihmisen erityinen sankarillisuus.⁴⁷

”Antikainen, suomalainen antifasisti, on pelastettava”

Vaikka SKP:n kansainvälinen kampanja oli osa kommunistien kritiikkiä valtiollisen Suomen oikeuslaitosta ja ylipäätään ”fasismia” vastaan, toisaalta se toimi myös osana neuvostovallan kampanjaa ”uuden ihmisen” rakentamiseksi, jonka avulla kansalaisia kannustettiin osallistumaan isänmaalliseen työhön sekä maanpuolustuksessa että teollisessa tuotannossa. *Punainen Karjala* rakensi Antikaisesta kuvaa tyypillisenä neuvostosankarina, jotka olivat yleensä voimakkaita, nuoria (tai vähintään nuorekkaita) ja palvelivat ennen kaikkea sosialismia ja isänmaata. Tyypillistä oli myös into maanpuolustukseen, jossa he olivatkin erityisen taitavia sekä alati valmiita taisteluun – myös työnteon saralla.⁴⁸

Alle nelikymppinen Antikainen, joka oli taistellut asein suomalaisia ”lahtareita” vastaan, ansioitunut puolueutyössä ja joutunut sen vuoksi ”fasistiseksi” katsotun Etsivän Keskuspoliisin vangitsemaksi, olisi tuskin voinut sopia enää paremmin aikansa neuvostosankariksi.

Jo ensimmäisen oikeudenkäynnin aikana Antikaisen kerrottiin esiintyneen oikeussalissa siten, kuin vain ”teräksiset bolshevikit” voivat.⁴⁹ Antikainen liitettiin näin neuvostosankarien jatkumoon, jotka olivat teräksestä Nikolai Ostrovskin *Molodaja Gvardija* [Nuori Kaarti] -aikakauslehdessä vuosina 1932–1934 julkaistun *Kuinka teräs karaistui* -teoksen mukaan.⁵⁰ Ylipäätään *Punainen Karjala* kuvasi Antikaisen ihanteellisena neuvostoihmisenä: hän oli esimerkiksi päättäväinen (päättävä)⁵¹, tarmokas ja aktiivinen⁵². Hänen punaupseeriuuttaan (sotilaallista kyvykkyyttään) korostettiin ensin teksteissä ja myöhemmin myös kuvissa, joissa Antikainen esitettiin usein pukeutuneena sotilasmantteliin.⁵³ Sankarille, joka oli omistanut elämänsä sosialismille *Punaisen Karjalan* sopi huudahtaa: ”Antikainen, suomalainen antifasisti, on pelastettava!”⁵⁴ Fasismiin vastaisuus ja neuvostovallan ylistäminen olivatkin piirteitä, jotka tyypillisesti yhdistivät neuvostosankareita, ja ne ohittivat yleensä näkyvydessään mahdolliset kansalliset erityispiirteet.⁵⁵

Kun Antikainen tuomittiin 26. huhtikuuta 1935 elinkautiseen vankeusrangaistukseen murhasta vain kuukauden kestäneen oikeuskäsittelyn jälkeen,⁵⁶ *Punainen Karjala* alkoi julkaista aikaisempaa enemmän haastatteluja ja nimekkäiden suomalaisten kommunistien Antikaista puolustavia kirjoituksia. Esimerkiksi Kustaa Rovio kirjoitti useita artikkeleita liittyen Antikaisen tapaukseen. Hän kävi yksityiskohtaisesti läpi oikeuden asiakirjoja,⁵⁷ piikitteli Suomen valtiota siitä, että se vaati kuolemantuomiota Antikaiselle huonosti perustellun tuomion perusteella ja kirjoitti katsauksen Antikaisen oikeudenkäyntiä koskevasta lehdistökirjoittelusta Suomessa. Rovio tuomitsi lehtien uutisoinnin kauttaaltaan epäuskottavaksi: ”Kyllä on epätoivoinen ja huono asema Suomen sanomalehdistöllä ja huono asia ajettavana kun

roistoista tehdään sankareita. Vai pitänevätkö ne lukijakuntaansa aasilaimana, jolle voi syöttää mitä valhetta tahansa?”⁵⁸

Neuvosto-Karjalan viettäessä 15-vuotisjuhliaan heinäkuussa 1935 Antikaisesta oli tullut jo tärkeä osa historiallista kertomusta, jossa karjalaiset puolustautuivat yhdessä Neuvosto-Karjalan suomalaisten kanssa rajantakaista uhkaa vastaan Toivo Antikaisen johdolla.⁵⁹ Lehti julkaisi valkoisten suomalaisten vastaisiin taisteluihin osallistuneiden muistelmia vuosilta 1918–1922 ja kuvitti sivun suurella Antikaisen kasvokuvalla korostaakseen hänen johtoasemaansa näissä taisteluissa. *Punainen Karjala* loi Antikaisesta kuvaa tyypillisenä neuvostosankarina, jossa hänen syntyperänsä ei juuri korostettu, mutta suomalaisuus loi kuitenkin jännitettä tilanteisiin, joissa hänen kuvattiin hyökänneen valkoisia suomalaisia vastaan joko asein Kiimasjärvellä tai sanallisesti suomalaisessa oikeussalissa. Molemmissa tapauksissa Antikaisessa henkilöityi Neuvostoliiton suomalaisten rooli bolševikkien uskollisina apureina ja rajavartijoina taistelussa valkoista Suomea ja laajemmin läntistä fasismia vastaan.

Antikaisen sankarimyytin rakentaminen alkoi vuonna 1934, ja pääsi täyteen vauhtiin seuraavien kolmen vuoden aikana. Antikaisen nimelle omistettiin kolhooseja ja klubeja ympäri Neuvosto-Karjalaa,⁶⁰ Vienanmeren-Itämeren kanavalla (Stalinin kanava) seilasi Antikainen-niminen höyrylaiva⁶¹ ja eri tuotantolaitoksissa järjestettiin rahakeräyksiä Antikaisen nimelle omistetun lentolaiveen rakentamiseksi ”suomalaisia fasisteja” vastaan.⁶² Vuonna 1936 tahti kiihtyi, kun kustannusyhtiö *Kirjan* Leningradin osasto ja radiolehti *Sovetti-Karjala* julistivat kirjoituskilpailun, jossa haettiin Toivo Antikaisesta kertovia laulettavaksi soveltuvia runoelmia. Kilpailijoille annettujen ohjeiden mukaan Antikainen tuli kuvata esimerkiksi ”railakkaana” ja rohkeana vallankumouksellisenä, ja näiden ominaisuuksien tuli yhdistyä ”peräänantamattomaan voitontahtoon ja leppymättömään vihaan luokkavihollista vastaan.”⁶³ Tämän tai ehkä jonkun toisen kirjoituskilpailun tuloksena saatiinkin aikaan muutamia Antikais-lauluja, joista kolme on julkaistu teoksessa *Karelskie epitšeskie pesni* [Karjalaisia

eppisiä lauluja] (1950).⁶⁴ Ainakin yhdestä teoksessa julkaistusta laulusta versioitiin myös karjalankielinen itkuvirsi.⁶⁵

Vuonna 1937 sankarimyytin rakentaminen ulotettiin muillekin taiteen aloille, kun Kiimasjärven valtauksessa tehtiin elokuva *Za Sovetskiju rodinu* [Neuvostoisänmaan puolesta],⁶⁶ joka perustui Gennadi Fišin venäjäksi vuonna 1933 ja suomeksi vuonna 1934 ilmestyneeseen teokseen *Padenije Kimasozera* [Kiimasjärven valtaus]. Elokuvan lisäksi Kiimasjärven taistelusta tehtiin muun muassa puukaiverrus⁶⁷, sinfoniaorkesterille sovitettu runoelma eli ”sinfooninen sävelruno”⁶⁸ ja silkkisiä käsitöitä, joita esiteltiin taiteellisten käsitöiden näyttelyssä Moskovassa alkuvuodesta 1937.⁶⁹ Antikaisen sankarikulttia rakennettiin samaan tapaan, kuin monien muidenkin neuvostojohtajien, jotka saivat nimelleen omistetut kadut, kolhoosit ja koulut. Myös neuvostosankarien elämäkerrat muodostivat täysin oman kirjallisen tyyllilajinsa, joissa ihannoitiin kohteidensa vallankumouksellista elämää ja ylistettiin heidän taitojaan etevinä johtajina tai kekseliinä ongelmanratkaisijoina.⁷⁰

Kun Kiimasjärven taistelusta tuli kuluneeksi 15 vuotta tammikuussa 1937, Antikaisen sankarimyytti oli valmis. *Punaisen Karjalan* pääkirjoituksessa Antikaista tituleerattiin Karjalan kansallissankariksi ja kahtena aikaisempana vuonna järjestettyä hiihtoretkeä – perinteikkääksi:

Tämän legendaarisen retken reitti on tullut traditsionaaliseksi Karjalan nuorison jokavuotiselle hiihtoretkelle, jolla he kehittävät kuntoaan maamme puolustuskuntoisuuden lujittamiseksi. Ja retken komentajaa, toveri Antikaista, Karjalan työtätekevät tulisesti rakastavat ja kunnioittavat kansallissankarinaan. Hänen sankarillinen taistelu-esimerkkinsä Karjalan vapauttamisessa suomalaisista rosvolaumoista kannustaa Karjalan poikia ja tyttäriä sankaritekoihin sosialistisen synnyinmaamme hyväksi.⁷¹

Kirjoittajalle Antikainen edusti esimerkillistä henkilöä, joka ansaitsi laajojen joukkojen kunnioituksen ja ”tulisen rakkauten”. Antikaista oli aikaisemminkin kutsuttu kansan sankariksi⁷², mutta nyt hänestä tehtiin peräti kansallissankari. Termin käyttö

kuvastanee sitä, että Antikainen haluttiin esittää koko Neuvosto-Karjalan väestöä (ja ehkä myös kaikkia Neuvostoliiton suomalaisia) yhdistävänä sankarihahmona, johon henkilöityi suomalaisten kommunistien ja ylipäätään sosialismin taistelu kapitalismia vastaan. Kuten sankareilla yleensä, myös Antikaisen sankarihahmolla oli ylevä tarkoitus: innostaa uutta sukupolvea tekemään vastaavia urotoita neuvostovallan puolustamiseksi.⁷³

”Sankarillisen retken jälkiä”

Punaisessa Karjalassa Antikaisen kuvaa suomalaisena neuvostosankarina tukivat kaikkein näkyvimmin eri joukkioilla tehdyt hiihtoretket reitillä, jota Antikaisen hiihtojoukkue kulki vuonna 1922. Näiden retkien tarkoitus oli paitsi kannustaa väestöä osallistumaan performanssiin Antikaisen jäljissä, myös lujittaa heidän maanpuolustusintoaan tunteisiin vetoavalla sankaritarinalla. Leningradin sotilaspiiri suoritti ensimmäisen hiihtoretken tammi-helmikuussa 1935, jolloin *Punainen Karjala* seurasi hiihtojoukon etenemistä palstalla ”Sankariretken jälkiä”.⁷⁴ Tapahtumasta pyrittiin alusta alkaen luomaan uutta perinnettä. ”Tuon historiallisen retken antamien opetusten entistä paremmin valaisemiseksi ja retken kunnioittamiseksi on tästä reitistä muodostettu hiihtävien fyyskulttuurikkojen maanpuolustusmatkailureitti, mikä tullaan järjestettynä joukkueena hiihtämään aina kerran vuodessa”. Ensimmäisellä hiihtoretkellä oli mukana kahdeksan miestä, jotka olivat olleet mukana Kansainvälisen sotakoulun hiihtojoukkueessa vuonna 1922.⁷⁵

Hiihtoretken propaganda-arvo katsottiin ilmeisen kelvolliseksi, sillä joulukuussa 1935 myös sanomalehti *Krasnaja Karelija* [Punainen Karjala] teki aloitteen Karjalan korkeimmalle fyyskulttuurineuvostolle hiihtoretken järjestämisestä ”Antikaisen sankarillisen retken jälkiä”. Aloite hyväksyttiin ja tästäkin retkestä päätettiin tehdä vuotuinen tapahtuma, jonka tarkoituksena oli tehdä retki tunnetuksi laajalle yleisölle, kohottaa nuorten urheilijoiden kuntoa, kestävyyttä ja rohkeutta sekä kasvattaa

nuorisoa ”urhoollisen menneisyyden esimerkeillä”. Hiihdolla oli myös maanpuolustuksellinen näkökulma, sillä *Punaisen Karjalan* mukaan vuosittain toistuvan tapahtuman kautta tultaisiin ”kehittämään kymmeniä tov. Antikaisen suksijoukon kaltaisia joukkoja vastaukseksi Suomen lahtarien hankkeille.” Retki tähtäsi alusta alkaen historian poliittiseen käyttöön, sillä retken osanottajille jaettiin historiallista aineistoa Antikaisen retkestä ja osanottajien tehtäväksi tuli selostaa paikalliselle väestölle Antikaisen retken kulkua sekä koota mahdollisesti säilynyttä aineistoa ja esineistöä retken ajoilta. Matkan propagandistista luonnetta korosti se, että matkalle päätettiin ottaa mukaan ”kino-operaattori”.⁷⁶

Vuonna 1936 järjestettiin uusi hiihtoretki, tai itse asiassa useita eri retkiä, joista *Punainen Karjala* seurasi erityisesti kahta. Tammi-kuussa hiihtivät Karjalan yhteiskunnallisten järjestöjen valitsemat retkeläiset ja helmikuussa Karjalan kansallisen teatterin henkilökuntaa. Jonkin verran huomiota sai myös alkuvuodesta tehty punaisen armeijan joukko-osastojen suorittama hiihtoretki.⁷⁷ Lehti julkaisi vuoden 1936 tammi-helmikuussa lähes jokaisessa numerossaan ”Sankarillisen retken jälkiä” -palstaa, jossa Antikaisen sankarihahmo alkoi nousta esiin. Palsta sisälsi selostukset sekä Antikaisen retken tapahtumista vuodelta 1922 että Karjalan yhteiskunnallisten järjestöjen hiihtoretken edistymisestä vuonna 1936. Usein palstalla oli myös kaunokirjallinen katkelma joko Gennadi Fišin teoksesta *Kiimasjärven valtaus*,⁷⁸ nimimerkki Esa Talonpojan kirjoittamia tunteisiin vetoavia kaunokirjallisia tekstejä⁷⁹ tai vuoden 1936 retken osanottajien tai kylien asukkaiden haastatteluja. Käytännössä kaikkiin näihin oli kirjoitettu sisään ”paha valkosuomalainen” ja ”hyvä Antikainen” -tarina.⁸⁰

Yksi Antikaisen myytin ja hänen kunniaukseen järjestettyjen hiihtoretkien keskeinen piirre oli se, että niille annetun julkisuuden kautta pyrittiin mobilisoimaan uutta polvea maanpuolustukseen. Nuorisoa muistutettiin, että koska valkosuomalaiset olivat hyökänneet Neuvosto-Karjalaan kansannousujen aikana, he voisivat tehdä sen uudelleen minä hetkenä hyvänsä. *Punainen Karjala* osallistui tähän neuvostojohdon suunnittelemaan koko neuvostoyhteiskunnan laajuiseen mobilisointikampanjaan esimer-

RETKEN OSANOTTAJAT KERTOVAT

Minä olen kovin iloinen

A. D. Akulov

— Olegan tehtaalle tulin työhön v. 1923. Heti tehtaalle menoni jälkeen aloin harjoitella urheilua: hiihtoa, laskettelua, uimista.

— Minä pidän fyysillisuudesta.

— Pidän myöskin työstäni. Kun alkoi stahanovilainen ilke, niin heti siirryin työskentelemään kahdella työpaikalla. Viime, kuukauden aikana olen tähtännyt tuotantosuoritukseni 300, 410, 531, 977 prosentilla.

— Kun minut tehdaskomitean istunnossa valittiin retkelle, niin jo oitsin kovan. Minäkäytän hieitua? Sentähden, että saan hyvän fyysisen kaurituksen, pääsen paremmin tuntemaan irtavaltamme, saan hiihtää kursanttien sankarillisen retken jälkeä, retken, joka lopetti valkohoitettien seikkailun lyhyeen.

— Retki Kriminlaarvee antaa minulle uusia voimia työntuottavuuden ja fyysillisuuden ensint korkeampiin saavutuksiin.

Joukkueen nuorin

P. S. Kurganov.

—

Tehtävän täytämme kunnialla

Joukkueen komentaja Iov Ritola

Oli vuosi 1921, Suomen porvaristo useiden epäomnistuneiden retkien jälkeen järjesti uudestaan rosvoretken Karjalain. He haaveilivat Karjalain valtauksista ja lurdivat jo omistansa, mutta pettyivät surkeasti. Maailmakuuhun ilmestyi v. 1922 oli Karjala puhdistettu valkohoitettien ja bandiiteista.

— Seuraava saattaa näyttää bandiittimän likvidoinnissa Kansainvälisen sotajoukon sukijoukkue, johon minäkin osallistun. Vaikeudet olivat suuret. Pöytäkirjan komentajien Iov. Antikaisen innoittamana me kuljimme korpien, soitten ja vaaerojen yli ja emme ommelle palikkaa vihoisille talonvankkeiksi.

Bandiittimän likvidoinnista on kulunut 14 vuotta. Mutta oisii vir-

he ajatella, että Suomen porvaristo on lakannut naaveilemasta Karjalain valtauksista. Uudestaan se valmistautuu rosvoretkeihin, jotka lähinnä suuntautuvat Karjalain. Meidän tulee joka hetki tarkasti seurata, mitä rajojemme takana tapahtuu ja olla vaamiina.

Tammikuun 29 p:nä aloimme retken sankarillisen joukkueen jälkeä. Retken tehrävi on siinä, että

kasvattaa Karjalain nuorista työttekeivistä pelottomia, miehollisia ja uskollisia taisteilijoita sosialistisen isännän ouolesta, yhä lujia taisteilijoita, kuin olivat v. v. Antikaisen joukkueen osantajat. Uskon, että tämän taisteilijävän me tulemme käyttämään kunnialla.

Sitkeyden tutkinto

J. Työrikka

— Minut on useita kertoja palkittu tuotannon udarnikkana, ratsionalisttooristista ehdotuksista ja promingilpian jymijämsästä.

— Urheilua olen alkanut harjoittaa jo aikoa sitten, avan lapsesta asti, kun olin lastenkodissa. Punaisesta Armecussaan, josta olin kaksi vuotta, thastuin erikoisesti hiihtoon. Osallistuin erilaisiin kilpailuihin, tähtihiihtoihin ja usean kerran sain palkinnon.

— Kriminlaarven retkellä on hyvä mahdollisuus pitemmän ajan kuluessa vaikalalla markalla koetella itseään sitkeyttään, tarkistaa fyysilliset valmiutensa tulevien taisteluihin luokka-

Matkan ensi vuoroni

(Kätkelmä Gennadi Kizmusjuro)

— Me lähdimme Masselin asemalta liimaan mitäänkään huormoston. Kätkä oli selässä.

— Meille onnetut ruokavaramme osottivat meille retkemme suurta merkitystä, mutta sen läheisempää tarkoitusta ei vielä kukaan tiedä.

— Me kuljimme kolonnassa kahain.

— Millä nautinnolla hengittikään pakkaillina! Hiihtäminen ei mielestäni ollut hankalaa.

— Nopean hiihdon reipas rytmä, talvisein ilmassa tuoreet, todelliset aurovuuja tieto siitä, että on kohdistava viikkollinen silmätäkä silmään — kaikki tämä vuotuisen kasarmielämän jälkeen nostatti mieltä, kuin joku taikajoukko.

— Ja nousi halu laula. Eikä yksin alustavasta nimelle, sillä takana joka alitti taisteilun, mutta vaalehukkalaisen, vahvan, ikäänkulu yhästä kimmokäikestä" veistetyin ensimmäisen komppanin päällikön, Heikkeen Jyrkkä kiello lakkausti laulun ja vielä kerran terävästi muistutti siitä, että todellakin olemme rintamalla. Tiesin, että hiihtimeen vaihti oli

kiksi julkaisemalla opiskelijoiden ja koululaisten tuenosoituksia Antikaiselle, joissa he julistivat pitävänsä häntä esikuvanaan, kuten nämä Karjalan Kommunistisen Maatalouskorkeakoulun oppilaat: ”Me tulemme tehostamaan maanpuolustustyötä, ja jos Suomen lahtarit rohkenevat uudestaan hyökätä yli Neuvosto-Karjalan rajan, lyömme me sen niin kuin sinä löit Kiimasjärvellä.”⁸¹ Repolan vajaakeskikoulun oppilaat puolestaan odottelivat hiihtoretkeläisiä pitäjäänsä tammikuussa 1936 vakuuttaen:

Hiihtäjien saapumispäivä on meille suuri juhlapäivä, sillä se palauttaa isiemme muistiin sitä päivää, jolloin he vapautuivat valkoisista ja astuivat vapaan elämän tielle. Me lupaamme, että tulemme kehittämään itsessämme rohkeutta ja voimakasta tahtoa. Samaa on kehitettävä itsessänne myöskin teidän, sillä yhdessä me tulemme puolustamaan kallista sovetti-isänmaatamme, jos sitä vastaan rohkenevat hyökätä valkoiset, fasistiset joukkioit.⁸²

Lasten nimissä julkaistu kirjoitus loi ajatuksen jatkumosta, jossa sukupolvi toisensa jälkeen muisteli isiensä kärsimyksiä ja lupasi osaltaan jatkaa menneen sukupolven taistelua ”fasistisia joukkioita” vastaan. Kirjoituksessa kaikui myös lupaus yhtenäisestä rintamasta ja vihjaus tulevan taistelun kovuudesta tai vihollisen tuntemasta pelosta Neuvostoliittoa kohtaan, sillä oli epäselvää ”rohkenisiko” vihollinen sittenkään hyökätä. Koululaisten kirjoituksen yläpuolella oli suuri kuva Antikaisesta ja yhtä suuri kuva vuoden 1936 retken komentaja Ritolasta. Sen lisäksi, että kuvat olivat samankokoisia, ne oli aseteltu tasaveroisesti rinnakkain, joten helmikuussa 1936 Antikainen ja Ritola näyttäytyivät lukijoille, ehkä hieman yllättäenkin, melko lailla yhtä vahvoina joukkueen johtajina.⁸³ Maanpuolustuksen tärkeyttä korostettiin myös *Punaisen Karjalan* julkaisemissa haastatteluissa. Esimerkiksi vuoden 1936 yhteiskunnallisten järjestöjen hiihtoretken komissaari Tiirikka kertoi kaunista luontoa ihailtuaan ymmärtäneensä, miksi ”suomalaisten fasistien kädet ojentautuivat Sovetti-Karjalaa kohden” ja hän muistutti, että estääkseen näiden aikomukset on ”välttämätöntä kaikin voimin lujittaa puolustustyötä väestön keskuudessa.”⁸⁴

Karjalan kansallisen teatterin joukkueen johtaja Toivo Lankinen myötäili Tiirikän sanoja,⁸⁵ vaikka heidän hiihtojoukkueensa tarkoituksena olikin ensisijaisesti esittää näytelmiä, tansseja ja lauluja metsätyöpaikoilla ja tehdä ”poliittista joukkotyötä”.⁸⁶ Teatterin hiihtojoukkueen etenemistä seurattiin ensin vähäisemmällä näkyvyydellä, mutta lopulta teatterilaiset saivat oman kuvitetun palstansa *Teatteri suksilla*,⁸⁷ ja edellisten suksijoukkueiden tapaan heidänkin hiihtoreitistään julkaistiin kartta.⁸⁸ Kun joukkue noin viiden viikon hiihtoretken jälkeen saapui takaisin Petroskoihin, retken lopputulokseksi sopi aina tavoitteensa ylittäneiden iskuri-työläisten aikakaudella todeta, että teatterilaiset olivat hiihtäneet 200 kilometriä suunniteltua enemmän (yhteensä 1093 kilometriä) ja pitäneet 43 esitystä suunnitellun 33. esityksen sijasta.⁸⁹ Vaikka retki oli ohi, sen uutisointia pidettiin yllä julkaisemalla jälkikäteen osanottajien tunteja matkasta⁹⁰ ja yleisön kiitollisuuden osoituksia pidetyistä esityksistä⁹¹.

Hiihtämisen merkitystä osana maanpuolustusta ja fyysistä kuntoilua oli korostettu suomenkielisessä maanpuolustus- ja urheilulehti *Punavartiossa* jo ainakin vuodesta 1932 lähtien⁹², mutta *Punaisessa Karjalassa* hiihdon huomiointi oli jätetty vähemmälle. Ihmisiä oli toki aikaisemminkin kehoitettu hiihtämisen pariin⁹³, hiihtokilpailuja oli liitetty esimerkiksi puna-armeijan 10-vuotisjuhllisuuksiin⁹⁴ ja *Punainen Karjala* oli järjestänyt omia ”propagandahiihtojaan”⁹⁵, mutta vuoden 1936 aikana hiihtoharrastus alkoi näkyä lehdessä huomattavasti aikaisempaa enemmän. Lehti julkaisi valokuvia hiihtäjistä⁹⁶ ja uutisoi erilaisista hiihtokilpailuista tai -retkistä, joissa osa osallistujista hiihti maanpuolustushengessä jopa kaasunaamarit päässään⁹⁷.

Neuvostoliiton puolustaminen oli esikuvallisen neuvostoihmisen keskeinen tehtävä ja Antikaisen ympärille luotu sankarimyytti toimi tämän sanoman vahvistajana. Myytti oli vahva, sillä se sidottiin ihanteelliselle neuvostoihmiselle tärkeisiin arvoihin, kuten isänmaallisuuteen. Tämä saattoikin olla yksi Antikaisen myytin vahvuuden ja sukupolvien välisen jatkuvuuden selittäjä. Historiantutkija Sirkka Ahosen mukaan myytin voima riippuu sen sosiaalisesta merkityksestä: siinä missä narratiivi on vain

myytin pintaa, myytin ytimessä on yleensä syvä eettinen tarkoitus. Tarkoitus ja siihen yhdistetyt arvot esitetään usein symboleina, jotka kiinnittyvät yhteisön identiteetin perusteisiin. Saadakseen ihmiset identifioitumaan myyttien arvoihin ja uskomuksiin, ne liitetään esimerkiksi vahvoihin sankareihin, jotka herättävät kunnioitusta ja inspiroivat tämän seuraajia ylittämään omat rajansa.⁹⁸ Myös historiantutkijat Eric Hobsbawm ja Terence Ranger ovat katsoneet, että myyttien luominen liittyy usein oman ryhmän toiminnan oikeuttamiseen ja yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistamiseen. Tämän vuoksi he kuvaavat myyttejä kannattelevia uusia ”perinteitä” lähinnä keksityiksi [invented].⁹⁹ Tyypillisiä uusia ”perinteitä” voivat olla esimerkiksi uudet sankarit ja symbolit, joiden kautta hallinto saattaa pyrkiä luomaan kuviteltua yhteistä menneisyyttä kansalaisilleen.¹⁰⁰

Jos tarkastelee *Punaisessa Karjalassa* luotua kuvaa Antikaisen sankarillisen hiihtopataljoonan vaiheista keksittynä perinteenä, saattaa väitteeseen tarinan keinotekoisuudesta saada vahvistusta taisteluihin osallistuneen Toivo Vähän Neuvostoliitossa julkaistuista muistelmista vuodelta 1974. Vähän muistelmien mukaan Antikaisen johtaman hiihtopataljoonan sotilaat varustettiin tsaar-armeijan aikaisilla painavilla tammisuksilla ja/tai kolmimetrisillä kapeilla urheilusuksilla, joista jälkimmäiset oli suunniteltu vain ladulla hiihtämiseen. Miehet eksyivät välillä, koska heillä ei ollut karttaa ja suksien pohjien huoltoon tarkoitettua litran pullon spriitä eivät useinkaan riittäneet, sillä ne menivät matkan varrella parempiin suihin. Vähän mukaan hiihtokomppanian sotilailla ei ollut matkaan lähdettäessä edes tietoa, että he lähtevät rintamalle, sillä saamaansa tiedon mukaan he olivat lähdössä vain sotilaspäiriin talvisotaharjoituksiin.¹⁰¹ Muistelmaa tuskin olisi julkaistu neuvostosen suurin valvonnan alaisessa *Punaisessa Karjalassa* vuosien 1934–1937 aikana, sillä se ei sopinut neuvostovallan suureen kertomukseen sotilaiden sankarillisista taisteluista.

Neuvostosen suuriin sopivat sen sijaan pääosin kahdenlaiset kirjoitukset, joilla Antikaisen sankarimyyttiä rakennettiin. Ensinnäkin julkaistiin suomalaisten kommunistien kirjoittamia tunteisiin vetoavia kirjoituksia, joiden aiheena olivat Antikaisen

taistelukokemukset vuonna 1922 Kiimasjärvellä tai uskollisuus neuvostovallalle. Toisekseen lehti julkaisi sävyltään neutraaleja Neuvostoliiton tietotoimisto TASS:n välittämiä uutissähkeitä, joissa kuvailtiin lyhyesti oikeusjutun viimeisimpiä käänteitä. Kaiken kaikkiaan *Punainen Karjala* uutisoi näkyvämmiin Antikaisen vanhoista edesottamuksista, kuin itse oikeudenkäynnistä. Esimerkiksi heinäkuussa 1935 Antikaisen elinkautisen vankeusrangaistuksen vahvistaminen jäi vain pieneksi uutiseksi lehden takasivulle,¹⁰² samoin kuin vuosina 1936 ja 1937 annetut tuomiot.¹⁰³ Todennäköisesti uutisoinnin luonteeseen vaikuttivat sankarimyytin tietoinen rakentaminen ja ajankohtaisen tiedon vähyys. Kirjoittelua ohjasivat epäilemättä myös poliittiset muutokset, kuten Edvard Gyllingin ja Kustaa Rovion syrjäyttäminen Neuvosto-Karjalan johtavilta paikoilta elokuussa 1935.¹⁰⁴ Näyttää siltä, että varsinainen syy, miksi Antikaisen sankarimyyttä alettiin alun pitäen luoda, jäi sitä enemmän taka-alalle, mitä pidemmälle hänen sankarikuvastonsa rakentaminen edistyi runoineen, elokuvineen ja hiihtotapahtumineen, ja mitä enemmän suomalaisten asema heikkeni Neuvostoliitossa.

Vapaudesta pudotukseen ja uuteen nousuun

Propagandakampanja Antikaisen puolesta eli omaa elämäänsä *Punaisessa Karjalassa* vuosina 1934–1937 samalla, kun hän istui itse vankilassa Suomessa. Antikaisen elinkautinen vankeustuomio jäi kuitenkin lopulta vain muutaman vuoden mittaiseksi, sillä hänet vapautettiin vankien vaihdon yhteydessä talvisodan jälkeen ja hän pääsi takaisin Neuvostoliittoon toukokuussa 1940.¹⁰⁵ Neuvostoliittoon palattuaan Antikainen sai yllätyksekseen huomata, että hänen poissa ollessaan monet asiat olivat muuttuneet. Antikaisen oli esimerkiksi vaikea käsittää, mihin suurin osa Kiimasjärven taisteluihin osallistuneista ”sankareista” oli kadonnut, miksi useat hänen ystäviään oli julistettu ”kansan vihollisiksi” ja että Antikaisen kaksi veljeä oli kuollut vuosien 1935–1937 aikana.¹⁰⁶ Antikainen lähetti kirjeitä ylimmälle neuvostojohdolle

Toivo Antikainen vapautuu vankilasta vuonna 1940. Kuva: Kansan Arkisto.

Stalinia, Berijaa ja Malenkovia myöten ja kertoi muun muassa uskovansa, etteivät pidätetyt suomalaiset olleet kansan vihollisia.¹⁰⁷ Huhupuheiden mukaan Antikainen olisi asioita selviteltyään lopulta itsekin alkanut pelätä tulevansa pidätetyksi, suistunut ryyppyputkeen ja yrittänyt itsemurhaa moskovalaisessa hotellissa *Luxissa*.¹⁰⁸ Oli Antikaisen väliaikainen tasapainottomuus huhupuhetta tai ei, hänelle taattiin korkea-arvoisia tehtäviä puolueessa käytännössä heti hänen palattuaan Neuvostoliittoon.¹⁰⁹

Syksyllä 1941 Antikainen oli Arkangelin alueella ilmeisesti kouluttamassa vankeja, jotka oli tarkoitus soluttaa propaganda-työhön Suomen armeijaan. Kominternissa tuolloin työskennellyt Antikainen lähti 4. lokakuuta 1941 Arkangelista Moskovaan lentokoneella, joka kuitenkin pian lähdön jälkeen syöksyi maahan, syttyi palamaan ja kaikki lentokoneessa olleet viisi matkustajaa kuolivat. Saattoi kuitenkin olla, että Antikainen kuoli vasta joita-

kin päiviä myöhemmin, aikaisintaan 9.–10 lokakuuta. Asiaa on vaikea varmistaa, sillä Irina Takalan tekemän vertailun mukaan onnettomuutta koskevat asiakirjat ovat keskenään ristiriitaisia. Päivämäärien lisäksi eroavaisuuksia on myös muissa tiedoissa. Erään asiakirjan mukaan Antikainen haudattiin Arkangeliin onnettomuuspaikalle, toisen mukaan Arkangeliin Kegostrovin hautausmaalle, kolmannen mukaan lentokentän kesähautausmaalle. Onnettomuuskoneen tyyppistä on erilaisia tietoja kuriirikoneesta kevytkoneeseen (joka on tarkoitettu kahdelle hengelle) ja pelastuskoneeseen (tarkoitettu enintään kolmelle hengelle). Onnettomuudesta otetuissa valokuvissa onnettomuuspaikka oli kuvattu varsin kapeasta kuvakulmasta, ruumiit olivat yllättävän lähellä toisiaan ja Antikaisen ruumis oli palanut hämmästyttävän täsmällisesti kasvojen ja käsien kohdalta, mutta sen sijaan paita ja jopa kravatti olivat säästyneet liekeiltä. Koska tiedot olivat ristiriitaisia päivämääriä ja paikkoja myöten, eikä missään kerrottu, että Antikaisen ruumista olisi koskaan virallisesti tunnistettu, Takala päätyi kysymään: kenet Arkangeliin siis haudattiin?¹¹⁰

Suomalaisista tutkijoista Markku Salomaan mukaan kyseessä oli ilman muuta onnettomuus¹¹¹, Kimmo Rentola on valmiimpi jättämään kysymyksen avoimeksi¹¹². Todennäköistä onkin, että onnettomuuden yksityiskohtia ja sen jälkeisiä tapahtumia ei saada koskaan selville. Se sen sijaan tiedetään, että dramaattinen lento-onnettomuus siivitti Antikaisen sankarimyytin uuteen nousuun. Esimerkiksi Neuvostoliiton vankileireillä ja karkotuksessa olleen Unto Parvilahden muistelmien mukaan petroskoi-laisessa museossa esiteltiin 1950-luvun puolivälissä näyttävästi Kiimasjärven taistelu suurien karttojen, maalausten ja tekstien avulla, joilla tämä oli ”paisutettu äärimmäisen tärkeäksi ratkaisutaisteluksi” ja Antikaisesta oli tehty ”mitä loistavin ja nerokkain sotapäällikkö”.¹¹³

Hiihtotapahtumaa Antikaisen ”sankarillisen retken jäljissä” järjestettiin Neuvosto-Karjalassa 1930-luvun lisäksi ainakin vuosina 1968–1990¹¹⁴ ja uudestaan vuonna 2021, jolloin perinne elvytettiin *Ski of heroes* -nimisen hiihtofestivaalin muodossa Karjalan Tasavallan päämiehen Artur Parfentsikovin aloitteesta.¹¹⁵

Vuonna 2023 tapahtuma muutti luonnettaan, kun Mujejärven piirissä järjestettiin ”isänmaallinen urheilutapahtuma” *Antikaisen hiihto – 2023*, johon osallistui muun muassa oppilaita alueen kaikista kouluista, työntekijöitä piirin hallinnosta ja edustajia valtaa pitävästä *Yhtenäinen Venäjä* -puolueesta.¹¹⁶ Sosiaalisessa mediassa julkaistujen kuvien perusteella tapahtumassa ainakin hiihdettiin, harjoiteltiin ampumista, vietiin kukkia Antikaisen muistomerkillä ja lopuksi pidettiin juhla, jonka ohjelmassa oli esimerkiksi koululaisten militaristisia esityksiä taustakuvanaan joko Antikaisen hiihtoretkestä tehty grafiikka tai *Junarmijan* eli Venäjän nuorten armeijan logo.¹¹⁷ Näyttää siltä, että Karjalan Tasavallassa nuorisoa halutaan kasvattaa jälleen ”urhoollisen menneisyyden esimerkeillä”.

Kuolema ikuisen myytin mahdollistajana?

Punaisen Karjalan luoma kertomus Toivo Antikaisesta sankarillisena neuvostosuomalaisena oli yksi niistä uusista narratiiveista, joilla rakennettiin neuvostovallan suureen kertomukseen sopivaa tarinaa Neuvosto-Karjalan suomalaisista bolševikkien uskollisina liittolaisina ja rajavartijoina uhkaavaa Suomea vastaan. Antikaisessa henkilöityi Neuvosto-Karjalan suomalaisten valmius taistella kommunismin puolesta entisiä maanmiehiään vastaan. Antikainen oli myös sopiva hahmo neuvostovallan maanpuolustuksellisen propagandan edistämiseen aikana, jolloin fasistien valtaannousun Saksassa väitettiin uhkaavan Neuvostoliittoa ja koko maailmaa. Antikaisen ”sankarillisen retken jäljissä” järjestettyä hiihtotapahtumaa voi pitää tyyppillisenä esimerkkinä uusien, keksittyjen perinteiden [invented traditions] luomisprosessissa.

Antikaisen oikeusjutun uutisoinnilla *Punaisessa Karjalassa* oli keskeinen merkitys viholliskuvan rakentamiselle Suomen oikeuslaitosta ja etenkin Etsivää Keskuspoliisia vastaan, jonka syyttäminen kovista otteista ja kommunistien epäreilusta kohtelusta Suomessa oli ollut *Punaisen Karjalan* vakioaihe sen ilmestymi-

sestä lähtien.¹¹⁸ Antikaisen ympärille rakennettu uutisointi vahvasti kuvaa valtiollisesta Suomesta ja sen edustajista kommunistien äärimmäisinä vihollisina, jotka olivat valmiit langettamaan Antikaiselle jopa kuolemantuomion. Antikaisella oli ikään kuin välinearvo sekä porvarillisen että kommunistisen lehdistön toimittajille ja poliitikoille, jotka ajoivat omaa asiaansa oikeusjutun varjolla ja Antikaisen kustannuksella. Tyypillisen kommunistisankarin tapaan Antikaisen sankarihahmossa henkilöityivät neuvostoyhteiskunnassa yleisesti hyväksytyt käyttäytymissäännöt ja yhteiskunnan valtarakenteet. Antikaisen sankarimyytin kautta Neuvosto-Karjalan suomalaisten oli mahdollista osoittaa uskollisuuttaan neuvostovallalle.

Antikaisesta luotu sankarihahmo näyttäytyi *Punaiselle Karjalalle* lopulta huomattavasti tärkeämpänä kuin todellinen Toivo Antikainen itse henkilönä. *Punainen Karjala* otsikoi, että ”sankari on sankari kahleissakin”, vaikka lehtikirjoittelun perusteella Antikainen näyttäytyi sankarina *nimenomaan* kahleissa. Vankilasta vapauduttuaan hänen imagoinsa uhkasi tahriintua sankarille sopimattoman käytöksen eli neuvostovallan toimien kyseenalaistamisen myötä. Kun Antikainen kuoli sankaritarinaan sopivan dramaattisella tavalla lento-onnettomuudessa, hänen sankarimyytinsä lähti uuteen nousuun ja sitä käytettiin hyväksi menestyksekkäästi useiden vuosikymmenien ajan järjestämällä esimerkiksi vuotuista hiihtotapahtumaa Antikaisen ”sankarillisen retken jäljissä”. Antikaisen sankarimyytin syntyä, sen tietoista rakentamista ja hänen elämänsä loppuvaiheita tarkastellessa onkin vaikea välttyä kysymykseltä: kävikö lopulta niin, että Antikaisen täytyi kuolla, jotta hänen sankarimyytinsä saattoi elää?

Viitteet

- 1 *Punainen Karjala* 30.5.1935 (no 123) ”Neuvosto-Karjalan työläiset ja kollektivistit tov. Antikaisen puolesta”.
- 2 Ks. esim. Salomaa 1992 ja 2018; Rentola 1994; Saarela 1996.
- 3 Ks. esim. Salomaa 1995; Lackman 1981; Marjomaa 2001.
- 4 Laakkonen 2021, 186.
- 5 Ks. esim. SKP:n Keskuskomitean ohjeistus 6.3.1935, RGASPI (KA), f. 516, o. 2, d. 1447, digiarkiston sivut 31–35 ja 40–46; Rentola 2002, 65.
- 6 Ks. esim. Salomaa 1992, 158–160; Kilin 2001, 61–62; Harjula 2007, 252.
- 7 Brandenberger 2002, 27–30.
- 8 *Karjalan Kommuuni* 11.2.1922 (no 16) ”Uhtua vallattu”.
- 9 *Karjalan Kommuuni* 25.2.1922 (no 22) ”Punaisen sankarit” Onni Tuomi.
- 10 *Karjalan Kommuuni* 14.3.1922 (no 29) ”Punakurssilaistemme saapuminen Pietariin”.
- 11 Vihavainen 1998, 186; Bonnell 1994, 342.
- 12 *Karjalan Kommuuni* 15.7.1922 (no 71) ”Sankaripitsaan paljastus” nimi-merkki J. V.
- 13 Morgan 2017, 7–8.
- 14 Marjomaa 2001.
- 15 Lebedeva, Rentola, Saarela 2002, 504.
- 16 Ks. esim. Erkki Nissisen selostus SKP:n 15-vuotiskampaniasta Leningradissa ja sen alueella 5.10.1933, f. 516, op. 2, d. 1319, digiarkiston sivu 63–71.
- 17 Ks. esim. Rutun kirje Leningradista Antikaiselle Moskovaan 14.12.1933, RGASPI (KA), f. 516, op. 2, d. 1319, digiarkiston sivu 20.
- 18 Ks. esim. Kirje K. Lepolalta Antikaiselle Moskovaan 21.8.1933, RGASPI (KA), f. 516, op. 2, d. 1319, digiarkiston sivu 109.
- 19 Hakala 2009, 30; Marjomaa, 2001.
- 20 Marjomaa 2001; Hakala 2009, 33, 46, 56, 62, 70, 72–74, 82
- 21 *Punainen Karjala* 2.1.1935 (no 2) ”Tov. Antikaisen vangitseminen synnyttänyt protestiaallon Amerikassa”.
- 22 Ks. esim. kirjelmä Washingtonin lähetystöstä ”Täkäläiset kommunistit protestoivat Suomen hallitusta vastaan”, 19.12.1934 ja kirjelmä New Yorkin pääkonsulinvirastosta ”Kommunistien harjoittama mielenosoitusvahdinta pääkonsulinviraston edustalla” 26.3.1935, UM Fb 34:2 Ns. Antikaisen jutun aiheuttamat vastalauseet 1934–1937.
- 23 Ilmoitus 84/14.1.1935, henkilömappi A3320, EK-Valpo, KA.

- 24 *Punainen Karjala* 27.11.1934 (no 272) ”Tov. Antikaisen henki on vaarassa. Tov. O. V. Kuusisen vetoamus Suomen proletariaatille”.
- 25 Hakala 2009, 32–33.
- 26 Ks. esim. *Punainen Karjala* 18.3.1935 (no 64) ”Yksi syytetyistä, joka ei ollut läsnä” O. V. Kuusinen; *Punainen Karjala* 18.3.1935 (no 64) ”Antikainen, suomalainen antifasisti, on pelastettava”.
- 27 *Punainen Karjala* 26.3.1935 (no 70) ”Murhasyyte tov. Antikaista vastaan nostettu”; Ohrana oli vasemmiston käyttämä pilkkanimitys Etsivälle Keskuspoliisille. Nimitys juonsi juurensa Venäjän keisarikunnan aikaiseen salaiseen poliisiin, josta käytettiin nimeä ohrana (ohrannoje otdelenije = suojeluosasto).
- 28 *Punainen Karjala* 23.2.1935 (no 45) ”Lapualaisoikeus vaatii Antikaisen päättä”.
- 29 *Punainen Karjala* 15.3.1935 (no 61) ”Sankari on sankari kahleissakin”; *Punainen Karjala* 28.7.1935 (no 171) ”Yleinen syyttäjä vaatii yhä edelleen Antikaisen verta”.
- 30 Hakala 2009, 31–32.
- 31 Morgan 2017, 72.
- 32 Rentola 2002, 65.
- 33 Morgan 2017, 9–10.
- 34 Ks. esim. *Punainen Karjala* 18.12.1933 (no 290) ”Tov. Dimitrovin viimeinen sana”; *Punainen Karjala* 20.12.1933 (no 291) ”Dimitrov syyttää. Tov. Dimitrovin loppulausunto Leipzigin oikeuskomediassa”.
- 35 *Punainen Karjala* 2.4.1935 (no 76) ”Suomen fasistiporvaristo valmistaa Antikaisen oikeusmurhaa” Asser Salo.
- 36 Kangaspuro 2000, 306–307.
- 37 Hakala 2009, 48–50, 59–61.
- 38 *Punainen Karjala* 23.2.1935 (no 45) ”Lapualaisoikeus vaatii Antikaisen päättä”.
- 39 *Punainen Karjala* 28.3.1935 (no 72) ”Lahtarit kostavat Antikaiselle” Edv. Gylling.
- 40 *Punainen Karjala* 28.3.1935 (no 72) ”Lahtarit kostavat Antikaiselle” Edv. Gylling.
- 41 Ks. esim. Leno 2004, 79–81; Fitzpatrick 2005, 49–50.
- 42 Ks. esim. *Punainen Karjala* 20.1.1935 (no 17) ”Antikaisen sankariteko on nykyajan ihme. Suomalainen kirjailijalehti vangitusta taistelijasta. Antikaisen elämä on pelastettava”; *Punainen Karjala* 3.2.1935 (no 28) ”Suomen uuden vallankumouksen tulesta nousee proletariaatin diktatuurin teräksinen mahti – Neuvosto-Suomi. Toveri K. Lepolan puheesta Petroskoissa

- tammik. 28 p:nä järjestetyssä Suomen työväen vallankumouksen 17-vuotisjuhlassa”.
- 43 *Punainen Karjala* 28.3.1935 (no 72) Edv. Gylling ”Lahtarit kostavat Antikaiselle”.
- 44 *Soihtu* 1.2.1928 (no 2) ”Kansainväliset joukot kumoustaistelussa Venäjällä” T. Antikainen.
- 45 *Punainen Karjala* 23.2.1931 (no 45) ”Kiimasjärven valtaus v. 1922” T. Virtala.
- 46 Antikainen 1927, 134–156.
- 47 Antikainen 1930, 391–407.
- 48 Vihavainen 1998, 186–197.
- 49 *Punainen Karjala* 15.3.1935 (no 61) ”Sankari on sankari kahleissakin”.
- 50 Vihavainen 1998, 189–190.
- 51 *Punainen Karjala* 20.3.1935 (no 65) ”Kallis toveri Antikainen”.
- 52 *Punainen Karjala* 18.3.1935 (no 64) ”Antikainen, suomalainen antifasisti, on pelastettava (ulkolaisten lähteiden mukaan)”.
- 53 Ks. esim. *Punainen Karjala* 24.11.1934 (no 270) ”Skandinavian lehdistö Suomen fasistiterrorista”; *Punainen Karjala* 20.1.1937 (no 16) ”Sankarit” Jalmari Virtanen.
- 54 *Punainen Karjala* 18.3.1935 (no 64) ”Antikainen, suomalainen antifasisti, on pelastettava (ulkolaisten lähteiden mukaan)”.
- 55 Morgan 2017, 45.
- 56 Hakala 2009, 30.
- 57 Ks. esim. *Punainen Karjala* 14.8.1935 (no 185) ”Pyövelin käsi on estettävä teilaamasta tov. Antikaista. ’Laki on niinkuin se luetaan’ – pitää paikkansa Antikaisen jutussa” Kustaa Rovio; *Punainen Karjala* 4.9.1935 (no 203) ”Yhä uhkaa pyövelin kirves tov. Antikaista” Kustaa Rovio.
- 58 *Punainen Karjala* 27.5.1935 (no 120) ”Kumoamattomia tosiasioita” Kustaa Rovio.
- 59 *Punainen Karjala* 5.7.1935 (no 153) ”Fasistisen Suomen vangille Toivo Antikaiselle”.
- 60 *Punainen Karjala* 30.5.1935 (no 123) ”Neuvosto-Karjalan työläiset ja kollektivistit tov. Antikaisen puolesta”.
- 61 *Punainen Karjala* 20.5.1936 (no 114) ”Liikenne Valkean-Itämeren kanavalla alkanut”.
- 62 Ks. esim. *Punainen Karjala* 14.8.1935 (no 185) ”Vastauksemme fasistille – Antikaisen nimelle omistettu lentolaivue!”; *Punainen Karjala* 16.8.1935 (no 187) ”Rakennamme tov. Antikaisen nimelle omistetun lentokonelaivueen. Petroskoissa joukkorynnistys varojen keräämiseksi!”.

- 63 *Punainen Karjala* 2.4.1936 (no 76) ”Laulu Antikaisesta”.
- 64 Evseev, 1950. Antikaista käsittelevät runot no. 194–196 sivuilla 393–400, Antikainen mainitaan myös ainakin runossa no. 203 sivulla 410.
- 65 Ahola 2023, 266.
- 66 *Punainen Karjala* 2.4.1936 (no 76) ”Kiimasjärven valtaus’ filmataan”.
- 67 *Punainen Karjala* 14.1.1937 (no 11) ”Taiteilijan työhuoneessa” Nik. Klimenko.
- 68 *Punainen Karjala* 17.1.1937 (no 14) ”Säveltäjä Kalle Raution uusia sävellyksiä”; *Punainen Karjala* 24.3.1937 (no 68) K. Rautio ”Tarmolla työhön”.
- 69 *Punainen Karjala* 27.2.1937 (no 47) ”Punainen Armeija kasvattaa kommunistisesti kulttuurisia ihmisiä” A. Novosilova.
- 70 Rees 2004, 10.
- 71 *Punainen Karjala* 6.1.1937 (no 5) ”Sankarillisilta päiviltä”. ”Traditionaaliseksi” hiihtoa kutsui myös vuoden 1937 petroskoilaisten hiihtoretken komentajana toiminut J. Tiirikka kirjoituksessaan ”Täytämme bolshevistisesti meille uskotun tehtävän”, *Punainen Karjala* 3.3.1937 (no 50) ja väitetyksi Karjalan kansallisuusasiainkomissaarin puheenjohtajan sijainen Petrovskij tervetulo puheessaan hiihtojoukkueelle: ”Mainiot Kiimasjärven hiihtoreitin hiihtäjät päättivät retkensä kahta päivää ennen määräaikaa”, *Punainen Karjala* 16.3.1937 (no 61).
- 72 *Punainen Karjala* 5.7.1935 (no 153) ”Neuvosto-Karjala on ostettu työtätekevien verellä”.
- 73 *Punainen Karjala* 6.1.1937 (no 5) ”Sankarillisilta päiviltä”.
- 74 Ks. esim. *Punainen Karjala* 2.2.1935 (no 27) ”Sankariretken jälkiä. Olemme saapuneet Kiimasjärvelle”.
- 75 *Punainen Karjala* 27.1.1935 (no 22) ”Kansainvälisen sotakoulun hiihtojoukkueen reitti Fyyskulttuurikkojen reitiksi”.
- 76 *Punainen Karjala* 11.12.1935 (no 283) ”Järjestämme hiihtoretken Kiimasjärvelle”.
- 77 *Punainen Karjala* 21.1.1936 (no 17) ”Sankarillisen retken jälkiä”.
- 78 Ks. esim. *Punainen Karjala* 2.2.1936 (no 26) ”Sankarillisen retken jälkiä. Lumessa ja pakkasessa (Katkelmia Gennady Fischin kirjasta ’Kiimasjärven valtaus’).
- 79 Ks. esim. *Punainen Karjala* 9.12.1936 (no 32) ”Tiedustelijat kohtaavat pimeän talon”.
- 80 Ks. esim. *Punainen Karjala* 5.2.1935 (no 29) ”Hyvä ja iloinen mies oli Antikainen”. Outi Kippijeva, Repolan kolhoosin jäsen kertoo”.
- 81 *Punainen Karjala* 20.3.1935 (no 65) ”Kallis toveri Antikainen!"; Maan laajuisesta mobilisointikampanjasta Brandenberger 2002, s. 37–38.
- 82 *Punainen Karjala* 14.2.1936 (no 36) ”Emme unohda”.

- 83 *Punainen Karjala* 14.2.1936 (no 36) ”Emme unohda”.
- 84 *Punainen Karjala* 17.2.1936 (no 39) ”Kiimajärven retken osanottajat Osoaviahimin alueneuvostossa”.
- 85 *Punainen Karjala* 26.3.1936 (no 70) ”Oli kerrassaan mainio matka (tov. Toivo Lankinen kertoo teatterin hiihtomatkaista)”.
- 86 *Punainen Karjala* 14.2.1936 (no 36) ”Teatteri suksilla”.
- 87 Ks. esim. *Punainen Karjala* 27.2.1936 (no 46) ”Teatterin suksijoukkue liikkuu reippaasti” S. Tuorila.
- 88 *Punainen Karjala* 4.3.1936 (no 52) ”Teatteri suksilla. Teatterilaiset kilpailevat metsätyöläisten kanssa” Sulo Tuorila.
- 89 *Punainen Karjala* 22.3.1936 (no 67) ”Mainio kulttuuriretki”.
- 90 Ks. esim. *Punainen Karjala* 26.3.1936 (no 70) ”Artistat tulou” Irja Takala.
- 91 Ks. esim. *Punainen Karjala* 22.3.1936 (no 67) Lupasalmen kolhoosnikat ”Vietimme hauskan illan”.
- 92 Lehti perustettiin vuonna 1931 *Spartak*-nimisenä, mutta nimi vaihdettiin vuodenvaihteessa 1931–1932 muotoon *Punavartio*. *Punavartio* 1.2.1932 (no 4–8) ”Lehtemme levikkikysymyksestä”.
- 93 Ks. esim. *Punainen Karjala* 27.2.1926 (no 23) ”Hiihtämään Karjalan nuorisoo” Nimimerkki E. L-o; *Punainen Karjala* 8.1.1928 (no 7) ”Petroskoista. Hiihtoharjoitukset”.
- 94 *Punainen Karjala* 4.2.1928 (no 29) ”Punaisen Armeijan 10-vuotisjuhlan viettäminen Petroskoissa”.
- 95 *Punainen Karjala* 15.2.1928 (no 38) ”Urheilu. Punaisen Karjalan ja Puuseppätehtaan suksiosaston propagandahiihto”.
- 96 Ks. esim. *Punainen Karjala* 18.2.1936 (no 40) Karjalan kolhosnikkain hiihtojoukkue kunnostautuu Voroneshissa”.
- 97 Ks. esim. *Punainen Karjala* 20.2.1936 (no 41) ”Onegalaisten hiihtoretki”; *Punainen Karjala* 29.12.1936 (no 299) ”Antikaisen sankarillisen retken jälkiä”.
- 98 Ahonen 2012, 20.
- 99 Hobsbawm & Ranger 2020, 4–5, 12–13.
- 100 Hobsbawm 2020, 263–264.
- 101 Vähä 1974, 84–86, 90.
- 102 *Punainen Karjala* 9.7.1935 (no 156) ”Tov. Antikainen jälleen lahtarioikeudessa. Lahtarit vaativat Antikaiselta kaksi elämää”.
- 103 *Punainen Karjala* 30.5.1936 (no 123) ”Päätös Antikaisen jutussa”; *Punainen Karjala* 15.5.1937 (no 109) ”Antikaiselle langettu luokkatuomio vahvistettu”.
- 104 Kangaspuro 2000, 319–323.

- 105 Marjomaa, 2001.
- 106 Salomaa 1995, 77–78, 80; Rautkallio 1995, 142–143; von Mayenburg 1979, 37.
- 107 Takala 2008, 56; avunpyynnöistä kirjoittaa myös Rentola 1994, 225.
- 108 Salomaa 1995, 80; von Mayenburg 1979, 37.
- 109 Rentola 1994, 223–224.
- 110 Takala 2008, 50–56.
- 111 Salomaa 1995, 85.
- 112 Rentola 1994, 365.
- 113 Parvilahti 1958, 319–320.
- 114 Historiatietoa Antikaisen hiihdosta Karjalan tasavallan internet-sivuilla.
- 115 ”Ski of heroes -hiihtofestivaali keräsi yli 1300 hiihtäjää”, *Karjalan Sanomat* 25.2.2021.
- 116 Mujejärven piirin internet-sivusto Antikaisen hiihto – 2023.
- 117 Mujejärven piirin Antikaisen hiihdon Vkontakte-sivusto.
- 118 Ks. esim. *Punainen Karjala* 5.2.1925 (no 14) ”Ulkomaat Suomen oikeuslaitoksesta”; *Punainen Karjala* 2.10.1930 (no 227) ”Kauhunkuvia lahtari-Suomesta”; *Punainen Karjala* 28.2.1933 (no 49) ”Meitä murhataan! Toverit, taisteluun yhteistä vihollista vastaan”.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki

RGASPI (Rossijski gosudarstvennyi arhiv sotsialno-polititšeskoj istorii / Venäjän valtion sosiaalipoliittisen historian arkisto)

Fond (f.) 516 - Suomen Kommunististen Puolueen arkisto Opis (op) 2

delo (d.) 1319 (UB:n ja Leningradin kirjeenvaihto)

delo (d.) 1447 (SKP:n kk:n ulkomaanbyroon kiertokirjeet ja ohjeistukset kk:n politbyroolle Antikaisen puolustukseksi, Komiternin 7. kongressi)

EK-Valpo

Henkilömappi A3320

Ulkoministeriön arkisto

UM Fb 34:2 Ns. Antikaisen jutun aiheuttamat vastalauseet 1934–1937

Lehdistö

Karjalan Kommuuni 1920–1923

Karjalan Sanomat 25.2.2021

Punainen Karjala 1923–1937

Punavartio 1.2.1932

Soihtu 1.2.1928

Kirjallisuus

Ahola, Joonas (2023): *Neuvostokalevalainen runous. Perinne ja propaganda Neuvosto-Karjalassa 1937–1963*. Karjalan Sivistysseura. Helsinki.

Ahonen, Sirkka (2012): *Coming to Terms with a Dark Past. How Post-Conflict Societies Deal with History*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

Antikainen, Toivo (1927): Kansainvälisen sotakoulun suomalaisen suksijoukon Karjalan retki. Teoksessa Antikainen, Toivo (toim.), *Neuvosto-Karjalan puolesta: taistelukuvauksia pohjoiselta rintamalta*. Kustannusosuuskunta Kirja, Leningrad, 134–156.

Antikainen, Toivo (1930): Taistelusta banditismia vastaan Karjalassa v. 1921–1922. Teoksessa Antikainen, Toivo & Pietarinen, Kaarlo & Törmälä, Teemu (toim.), *Kansalaissodan rintamilta: suomalaisten vallankumouksellisten muistelmia taistelusta neuvostovallan puolesta*. Kustannusosuuskunta Kirja, Leningrad, 391–407.

- Bonnell, Victoria (1994): *The Iconography of the Worker in Soviet Political Art*. Teoksessa Lewis H. Siegelbaum & Ronald G. Suny (toim.), *Making Workers Soviet. Power, Class, and Identity*. Cornell University Press, Ithaca.
- Brandenberger, David (2002): *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- Fitzpatrick, Sheila (2005): *Tear of the Masks! Identity and Imposture in Twentieth Century Russia*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Hakala, Emma (2009): Toivo Antikaisen tapaus ja kommunismi viholliskuvana Suomessa 1930-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, poliittinen historia.
- Harjula, Mirko (2007): *Venäjän Karjala ja Muurmanni 1914–1922. Maailmansota, vallankumous, ulkomaiden interventio ja sisällissota*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1144, Helsinki.
- Historiatietoa Antikaisen hiihdosta Karjalan tasavallan sivuilla <https://wiki-karelia.ru/articles/istoriya-kraya/lyzhnia-antikainena/> (luettu 22.3.2024).
- Hobsbawm, Eric (2020): Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. Teoksessa Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (1983/2020), *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 263–307.
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (2020): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jevseev, Viktor (1950): *Karelskie epitsieskie pesni*. Akademija Nauk SSSR. Karelo-Finskii Filial AN SSSR, Institut Istorii, jazyka i literatury, Moskva, Leningrad.
- Kangaspuro, Markku (2000): *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Bibliotheca Historica 60, Helsinki.
- Kilin, Juri (2001): *Suurvallan rajamaa: Neuvosto-Karjala Neuvostovaltion politiikassa 1920–1941*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Jyväskylä.
- Laakkonen, Anna (2021): ”Kansan vihollisille korkein rangaistus” – suomalaiset osana neuvostovallan propagandakoneistoa 1920–1937. Teoksessa Vuorinen Marja (toim.), *Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa. Valan ja vastarinnan välineitä*. Turun historiallinen yhdistys, Turku, 159–188.
- Lackman, Matti (1981): Toivo Antikaisen tulo Suomeen Tornion etapin kautta vuoden 1929 lopulla. Teoksessa *Jatuli 18*. Kemin kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, s. 140–147.
- Lebedeva, Natalia & Rentola, Kimmo & Saarela, Tauno (toim.) (2002): *”Kallis toveri Stalin!” Komintern ja Suomi*. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Lenoe, Matthew (2004): *Closer to the Masses. Stalinist culture, social revolution, and Soviet newspapers*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

- Marjomaa, Risto (2001): Antikainen, Toivo. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 (viitattu 4.12.2023).
- Morgan, Kevin (2017): *International Communism and the Cult of the Individual. Leaders, Tribunes and Martyrs under Lenin and Stalin*. Palgrave Macmillan, London.
- Mujejärven piirin internet-sivu Antikaisen hiihto – 2023 <https://muezerskiy.bezformata.com/listnews/lizhnya-antikaynena-2023/114925136/> (luettu 22.3.2024)
- Mujejärven piirin Antikaisen hiihdon Vkontakte-sivusto https://vk.com/album-142556452_291687820 (luettu 22.3.2024)
- Parvilahti, Unto (1958): *Berijan tarhat. Havaintoja ja muistikuvia Neuvostoliitosta vuosilta 1945–1954*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Rees, E. A. (2004): Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. Teoksessa Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones ja E. A. Rees (toim.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 3–26.
- Salomaa, Markku (1992): *Punaupseerit*. WSOY, Helsinki.
- Salomaa, Markku (1995): Punaupseeri Toivo Antikaisen toiminta ammattivalankumouksellisena vuosina 1918–1941. Teoksessa Eero Elfvengren (toim.), *Sotahistoriallinen aikakauskirja 14*. Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 60–92.
- Salomaa, Markku (2018): *Punaupseerien nousu ja tuho*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1995): *Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla*. WSOY, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1994): *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (2002): Komintern ja Suomi 1934–1944. Teoksessa Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola ja Tauno Saarela (toim.), *”Kallis toveri Stalin!” Komintern ja Suomi*. Edita Prima Oy, Helsinki, 63–90.
- Saarela, Tauno (1996): *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry, Tampere.
- Takala, Irina (2008): Taina gibeli Antikainena. Teoksessa Juri Šleikin & Aleksandr Valentik (toim.), Toivo Antikainen - žizn i podvig (teoksen nimi kursorivoidulla). Izdatelstvo Ostrova, Petroskoi, 50-56.
- Vihavainen, Timo (1998): Rahmetovin perilliset – sankarillinen neuvostoihminen. Teoksessa Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.), *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä, 180–205.
- Von Mayenburg, Ruth (1979): *Hotelli Lux*. Kustannuspiste Oy. Vapaus-sarja 5. Kustannuspiste, Tampere.

Anna Laakkonen

Vähä, Toivo (1974): *Suomalaiset punikit. Muistelmia*. Karjala-kustantamo, Petroskoi.